

## TÜRK DÜNYASINDA MEVLÂNA VE MEVLÂNA'NIN TÜRK DÜNYASINDA TANITILMASI MESELESİ

Mehmet TEMİZKAN\*

### ÖZET

Mevlâna, doğulu ve batılı pek çok bilim, fikir ve sanat adamı tarafından tanınmaktadır. Buna karşılık, Türk dünyasının büyük bir kısmında ya hiç tanınmamakta ya da çok az tanınmaktadır. Bu durum, Türk dünyası için ciddi bir eksikliklerdir.

Bildirimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Mevlâna'nın Türk dünyasındaki tanınma derecesi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde de, Mevlâna'yı Türk topluluklarına tanıttak bir çalışmanın çerçevesi çizilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Mevlâna, Türk Dünyası, Tanıtım, Çalışma.

## THE MAWLÂNÂ IN TURKISH WORLD AND THE ISSUE OF PRESENTATION OF MAWLÂNÂ IN TURKISH WORLD

### ABSTRACT

Mawlânâ is well-known by lots of scientists, headworkers and artists from both East and West. On the other hand, for the majority of Turkic world, he is either not known or limitedly known. This situation is an essential deficiency for the Turkic world.

Our paper is consisted of two parts. In the first part, the degree of Mawlânâ's publicity in Turkic world is mainly focused. And in the second part the framework of a study, which aims to introduce Mawlânâ to the Turkic societies, is tended to be drawn.

**Key Words:** Mawlânâ, Turkic World, Introduction, Study.

---

\* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

Bilindiği gibi Hz. Mevlâna, hem doğulu hem de batılı, farklı dinlere ve kültürlerle mensup pek çok fikir ve sanat adamını derinden etkilemeyi başarmış nâdir şahsiyetlerden biri olmasına rağmen, Türk dünyasının - özellikle- Anadolu ve Balkanlar dışında kalan kısmında çok az tanınmakta ya da hiç tanınmamaktadır.

Molla Câmî'nin Hz. Mevlâna ile ilgili olarak söylediği "Peygamber değil; ammâ kitabı var." cümlesi, onun doğu dünyası üzerindeki tesirini açıklamaya yeterlidir. Bu derin etkiyi, doğulu milletler arasında ortak olan din ve tasavvuf anlayışıyla izah etmek mümkündür. Hallâc-ı Mansur, Sâdi ve Mevlâna gibi büyük mutasavvıf veya şairlerin şöhretlerinin, yaşadıkları zamanın ve mekanın dışına taşıdığı, öncelikle ve daha çok ortak din ve tasavvuf anlayışına sahip bulunan, kültürel anlamda "komşu" ya da "akraba" olan milletler arasında yayıldığı herkes tarafından bilinmektedir.

Hz. Mevlâna'nın batılı fikir ve sanat adamları üzerindeki etkisini izah etmek, doğu dünyası üzerindeki etkisini izah etmek kadar kolay değildir. Bununla birlikte, elimizde bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Mesela; Hüseyin Ayan'ın bir bildirisi<sup>1</sup> ile Annemarie Schimmel'in bir eserinde<sup>2</sup> bu konu tahlil edilmeye çalışılmaktadır. Bildiri konumuzla doğrudan doğruya ilgili olmaması sebebiyle, bu hususa sadece işaret etmeyi yeterli buluyoruz.

Hz. Mevlâna'nın, doğudaki ve batıdaki bu şöhretine rağmen, **Anadolu** ve **Balkanlar** da -kısmen- dahil olmak üzere Türk dünyasında layıkıyla tanındığını, hatta bazı Türk toplulukları tarafından tanındığını bile söyleyebilmemiz mümkün değildir. Mesela; Osmanlı sahası divan şairlerini en çok etkileyen iki isimden biri olan Necatî Bey, divanında Hallâc-ı Mansur ve İbrahim Edhem'e ikişer beyitte yer verdiği halde, Hz. Mevlâna'ya hiç yer vermemiştir. Hz. Mevlâna, bilindiği üzere hem mutasavvıf hem de şairdir. Özellikle Mesnevî'si oldukça meşhurdur. Buna rağmen, Necatî Bey, Şeyh Sâdi ve Gülistan'ı, Atayî'yi, Nizamî ve Şeyhî'yi zikrettiği halde, şair olarak Mevlâna'yı; eser olarak da Mesnevî'yi zikretmemiştir. Aynı şekilde, Hz. Mevlâna'ya on altıncı yüzyılın büyük şairi ve Balkan topraklarının çocuğu Hayalî Bey tarafından biri Şems'le birlikte olmak üzere üç beyitte yer verildiği halde, yine aynı yüzyılın ve coğrafyanın çocuğu, aynı zaman-

<sup>1</sup> Hüseyin Ayan, "Günümüzde Mevlâna'nın Batı'da Gördüğü İlgi ve Sebepleri", *Mevlâna Panellerinde Sunulan Bildiriler I*, Konya 2000.

<sup>2</sup> Annemarie Schimmel, *Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Gutenberg Matbaası, Ankara 1963.

da Hayalî Bey'in yakın dostu ve Mevlevî şair Yusuf-ı Sineçâk'in de kardeşi olmasına rağmen, Mansur, Nesimî, Şiblî, Bayezid-i Bestamî, Attâr, Gülşenî, Hacı Bektaş Velî ve Balım Sultan gibi şair ve mutasavvıfları anan Hayrettî'nin de Mevlâna'yı hiç anmadığı görülmektedir. Divanında, şair olarak Hallac-ı Mansur'a, Emir Sultan'a, Şeyh Vefâ'ya, Şeyh Taceddin'e; eser olarak da Mantıku't-Tayr'a, Gülistan'a, Bostan'a, Gülşen-i Râz, Mahzen-i Esrâr ve Tarih-i Taberî'ye yer veren, Emir Sultan olarak şöhret kazanan Emir Buharî için methiye mahiyetinde bir terci-i bend, Şeyh Vefâ ve Şeyh Taceddin için de kasideler yazıp Şeyh Taceddin'in ölümü vesilesiyle bir de tarih düşürmüş olan Ahmet Paşa, Mevlâna'yı sadece bir beyitte ve işaret yoluyla zikretmiştir.

Anadolu ve Balkanlardaki, yani Osmanlı sahasındaki bu durum, Mevlâna'nın divan şiirinde lâyıkiyle yer almadığını göstermektedir. Mevlevî edebiyatı, tabii olarak bu değerlendirmemizin dışındadır. Türk dünyasının Osmanlı sahası dışında kalan kısmındaki durum ise, Osmanlı sahasını aratacak mahiyettedir.

Hız. Mevlâna'nın **Azerbaycan** sahasında hiç tanınmadığını söylemek, biraz haksızlık olacaktır. Çünkü bu konuda hazırlanmış iki bildirinin bulunduğunu bilmekteyiz. Bunlardan biri, Tamilla Aliyeva'ya ait olup "Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin ve **Azerbaycan** Şairlerinin Yaratıcılığında İnsan Sevgisi" başlığını taşımaktadır. Bildiride, insan sevgisinin Hız. Mevlâna'da ve bazı Azerî şairlerde ortak olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan bu bildiriye, Hız. Mevlâna'nın Azerbaycan sahasındaki etkilerini ele alan bir çalışma olarak değerlendirebilmemize imkan yoktur. Konuyla ilgili ikinci bildiri ise Mehmet İsmail'e aittir ve başlığı da "Mevlâna'nın Klasik **Azerbaycan** Edebiyatına Etkileri" şeklindedir... Klasik Azerbaycan edebiyatı denince akla gelen ilk isimlerden biri, şüphesiz Fuzulî'dir. Doktorası Fuzulî üzerine olan Abdülkadir Karahan, Fuzulî'nin Hakanî, Nizamî, Sâdî, Husrev, Hâfız ve Câmî... ile birlikte Mevlâna'dan da müteessir olduğu kanaatindedir.<sup>3</sup>

Bu tespitlere ve yakın zamanlarda Azerbaycan'da yapılan Mevlâna ile ilgili faaliyetlere rağmen, Azerî edebiyatı üzerinde bariz bir Mevlâna tesirinden de, Mevlâna'nın Azerbaycan'da lâyıkiyle tanındığından da söz edebilmek mümkün değildir.

<sup>3</sup> Abdülkadir Karahan, *Fuzulî*, MEB Yay., Ankara 1996, s.129.

**Özbekistan**, Mevlâna'nın Türk dünyasında en iyi tanınması gereken bölgelerinden biridir. Çünkü on altıncı yüzyıldan yani Çağatayca döneminden itibaren, bu saha ile Osmanlı sahası arasında edebî ve kültürel münasebetlerin çok canlı olduğu bilinmektedir. Çağatayca şiir yazar Osmanlı hükümdarları ve şairleri vardır. Divan şairlerini en çok etkileyen iki isimden birinin, Çağatay edebiyatının büyük temsilcisi Alî Şîr Nevâyî olması tesadüf değildir. Nitekim Taşkent, Türk dünyasında Mesnevî ile Divan-ı Kebir'in, tercümelerinin ve şerhlerinin yazma nüshalarının bulunduğu ender şehirlerden biridir, belki de tek şehirdir... Bundan yirmi bir yıl önce, Cemal Kemal tarafından aslı Rusça olan bir kitap, "Celâleddin Rumî" adıyla Özbekçe olarak yayınlanmıştır. Yine Cemal Kemal ve Asker Mahkem tarafından, Mesnevî'nin Özbek Türkçesine aktarıldığı, bunun Özbek aydınları tarafından büyük bir coşkuyla karşılandığı ve Mesnevî'nin bazı Özbek şairleri etkilediği bilinmektedir. Hz. Mevlâna'nın Özbek edebiyatına olan etkisi hakkında, Cemal Kemal tarafından hazırlanmış "Mevlâna Celâleddin-i Rumî ve **Özbek** Edebiyatı" başlıklı bir bildiri de bulunmaktadır.

Bütün bunlara ve kısa bir süre önce gerçekleştirilen bilimsel toplantılara rağmen, Hz. Mevlâna'nın günümüzde Özbekistan'da da –Türk dünyasının pek çok sahasından farklı olmasına rağmen- yeteri kadar tanındığını söyleyebilme imkanından yoksun bulunmaktayız.

Bir Osmanlı toprağı olan **Balkanlar**'ın, Mevlevîliğin yayılma alanlarından biri olduğu bilinmektedir. Mevlevîliğin Balkan topraklarındaki durumunu ele alan çalışmalardan bazıları şunlardır: Gabor Aposton, "16. ve 17. Asırlarda **Macaristan**'da Tasavvuf ve Mevlevîlik", "Nimetullah Hâfız, "Eski **Yugoslavya**'da Mevlâna ve Mevlevîlik", İskender Muzbeg Şerifoğlu, "Yugoslavya'da Yaşayan Türk Şairlerinin Şiirlerinde Mevlâna", Edit Tasnadi, "Macaristan'daki Mevlâna", Hasan Mercan, "Yugoslavya Türklerinde Mevlâna Sevgisi", İskender Rıza, "Kosova'daki Melamî Tekkelerinde Mevlâna'ya Ait Gelenekler".<sup>4</sup>

Bu ve benzeri çalışmalardan da anlaşılabilir gibi, Balkan toprakları Mevlâna ve Mevlevîliğe yabancı değildir. Bununla birlikte, Hz. Mevlâna'nın lâyıkıyla tanınmadığı gerçeği, bu coğrafya için de geçerlidir.

Hz. Mevlâna'nın Türk dünyasının diğer sahalarındaki tanınma derecesiyle ilgili olarak elimizde hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır,

<sup>4</sup> Geniş bilgi için bk. Mustafa Tekin, "Mevlâna Bibliyografyası", *Tasavvuf*, Ankara 2005, S. 14, s.735-774.

diyebiliriz. Kazakistan'da ve Kırgızistan'da Mevlâna'nın hiç tanınmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İran'la olan coğrafi yakınlığına ve siyasî münasebetlerine, hem İran'la hem de Anadolu ile olan edebî ve kültürel ilişkilerine rağmen, **Türkmen** halkının da Hz. Mevlâna'yı tanıdığından söz etmek mümkün değildir. Andalıp, Azadı ve Mahtumkulu gibi Türkmen edebî dilinin ve yazılı edebiyatının kurucularında Mevlâna ismine veya onu çağrıştıracak bir ifadeye tesadüf edilememektedir. (Bu, Türkmenlerin İran ile olan siyasî münasebetlerinde, genellikle ağır darbeler yiyen taraf olmasıyla ilgili olabilir.) kesin olarak bilememekle birlikte, **Başkurtlar** ve **Tatarlar** için de durum aynıdır, diyebiliriz. **Doğu Türkistan**'ın, yani **Uygur** Türklerinin de Hz. Mevlâna'yı tanıdığından söz edilemez. Sayıları fazla olmamakla birlikte, İslam diniyle tanışmamış olan bazı Türk boylarının Mevlâna'yı tanınması da, zaten mümkün değildir.

Hz. Mevlâna'nın farklı renklere, dillere, dinlere ve kültürlere mensup topluluklar tarafından tanındığı halde, Türk boylarının ya da topluluklarının büyük bir kısmı tarafından çok az tanınmasını veya hiç tanınmamasını izah etmek, oldukça güçtür. Bu durum, bize, Mevlâna'yı Türk dünyasına tanıtmak ve onu Türk dünyasının müştereklerinden biri haline getirmek gibi bir görev yüklemektedir. Mevlâna'yı ve Mevlevîliği bütün dünyaya tanıtmaya çalıştığımız sekiz yüzüncü yıl kutlama faaliyetleri, onu Türk dünyasına da tanıttak çalışmalara başlamamız için bir vesile olmalıdır.

Bu tespitten sonra, amacı Mevlâna'yı Türk dünyasına tanıtmak olan bir teklifte bulunmak ve teklifin çerçevesini çizmek istiyorum. Hazırlanacak çalışmanın ana başlıklarından bazıları şunlar olmalıdır:

Mistizm ve İslam Tasavvufu

İslam Tarihinde İlk Tasavvufî Hareketler

Büyük Mutasavvıfların Tarihî ve Efsanevî Hayatları

Türk Tarihinde İlk Tasavvuf Hareketleri

Mevlâna ve Mevlevîlik

Mevlâna'nın Din ve Dünya Görüşü (Felsefesi)

Mevlevîliğin Coğrafi Dağılımı

Dünyada Mevlâna'ya Gösterilen İlgi ve Sebepleri

Mevlâna ve Türk Dünyası (Azerbaycan / Özbekistan / Türkmenistan / Balkanlar...)

Tabî ki bu başlıklardan bir kısmı çıkarılabilir veya bunlara başkaları ilave edilebilir. Söz konusu başlıkların sıraları da değiştirilebilir.

Bunlardan “**Türk Tarihinde İlk Tasavvuf Hareketleri**” başlığını taşıyan bölüm üzerinde özellikle durulmalı ve bu bölüm oldukça geniş tutulmalıdır. Çünkü ilk Türk mutasavvıfı olan Ahmed Yesevî, Türk edebiyatının ortak dönemine ait olan bir şahsiyettir. Bu vasfından dolayı da, bütün Türk dünyası tarafından sevilip sayılır ve sahiplenilir. Zaten, adını verdiği Yesevîlik de, Anadolu ve Balkanlar’da Bektaşîliğe, Orta Asya’da ise Nakşîbendiliğe kaynaklık etmiştir. Bu bakımdan, Ahmed Yesevî hakkında yeterli kadar bilgi verildikten sonra, “Ahmed Yesevî ve Azerbaycan Edebiyatı”, “Ahmed Yesevî ve Türkmen Edebiyatı” ... gibi alt başlıklar kullanılmalıdır. Bu yolla, belli başlı Türk boylarının Ahmed Yesevî ile olan ilişkisi ya da bağı ortaya konmaya çalışılmalıdır.

Daha sonra, Ahmed Yesevî ile Hz. Mevlâna’nın ortak noktaları tespit edilmeli ve genişçe ele alınmalıdır. Bu ortak noktalar, mümkün olduğu kadar Azerî, Türkmen, Tatar, Özbek... şairlerden yapılacak alıntılarla desteklenmelidir. Böylece de, hem Ahmed Yesevî ile Hz. Mevlâna arasında bir bağ kurulmuş, hem de Türk topluluklarının Hz. Mevlâna ile olan yakınlığı ve bağı tespit edilip işlenmiş olacaktır.

Ahmed Yesevî ile Hz. Mevlâna arasındaki müşterek noktalar, Mevlâna’nın Türk topluluklarına tanıtılması hususunda büyük bir imkandır. Bu imkandan istifade edilmelidir. Burada, bir örnek olmak üzere Yesevî’de, Mevlâna’da ve bazı Türk boylarına mensup şairlerdeki temel müştereklerden birini, aşkı ele almak istiyorum. Aşkı seçmemizin sebebi, tasavvufun temelinde aşkın bulunması, tarikat mensuplarının aşkı esas almasıdır.

Ahmed Yesevî’ye göre aşk, maddî varlığın simgesi olan can ve bedeni yakarak kişideki ben duygusunu yok eder. Bu hususta Yesevî

Işkı tegse köydürgüsi cân u teni

Işkı tegse veyrân kılur mâ u meni<sup>5</sup>

demektedir. Şair, aşk ile imanı birleştirmekte, aşk haricinde bir söz söylemenin imanı kaybetmeye yol açacağını ifade etmektedir:

Işkdın özge sözni eger sözlesengiz

Elingizdin iman İslâm ketti bolgay<sup>6</sup>

Aşk ile iman birleştirilince, aşksız yani imansız kişilerden arş, kürs, levh ve kalem de bîzâr olacak, cehennem de bu kişilere kapılarını açacaktır:

<sup>5</sup> *Divan-ı Hikmet* (Haz: Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s.51.

<sup>6</sup> *Age*, s.78.

Arş ü kürsî levh ü kalem hemme bîzâr

İşksizlarga dozah bâbın açar dostlar<sup>7</sup>

Yesevî, çok daha açık ve kesin bir dille “İşksizlerini hem cânı yok hem imânı”<sup>8</sup> diyerek âşkı olmayanın iman sahibi de olmadığını tekrar tekrar söylemektedir... Kudret-i ilahî ile yaratılmış ve aşksizlere kapılarını açmış olan yedi cehennem, âşıkların narasından korkar ve kaçır. Ağlayıp Allah'tan medet diler ve âşıkların bir âhına –bile- dayanamayacağını söyler. Cehennemin ateşi, âşıkların gözyaşlarıyla söner. Zaten Allah da, dîdârını âşıklara gösterme vâdinde bulunmuştur: “Dîdârını âşılarga va'de kıldı”.<sup>9</sup> Bundan dolayıdır ki, Ahmed Yesevî'nin tavsiyesi, zâhid olmamak, âbid olmamak; âşık olmak ve aşk yolunda sadakatten ayrılmamaktır:

Zâhid bolma, âbid bolma âşık bolgıl

Mihnet tartıp aşk yolıda sâdık bolgıl<sup>10</sup>

Hız. Mevlâna'nın aşk anlayışı, özü yani mahiyeti itibarıyla Ahmed Yesevî'den hiç de farklı değildir. O da aşkı yüceltmekte ve âşık olmayı tavsiye etmektedir. Mevlâna'ya göre; aşk yolu, Peygamber yoludur. Aşk annemizdir; biz de aşkın çocuğuyuz. Aşksız yaşamak, ölümdür; aşk yolunda ölmekse ebedî hayata kavuşmaktır. Aşk, sayıya sığmaz; bundan dolayı da, hakikatte Tanrı sıfatıdır. Kısaca aşk, kurtuluştur. Kullar için namaz, günde beş vakittir; âşıklar ise devamlı olarak namazdadır... Hız. Mevlâna'nın Mesnevî'den, Divan-ı Kebir'den ve Rubaîler'den alınmış aşk hakkındaki bazı sözleri şöyledir:

Aşk, sayıya sığmayan sevgidir. Bu yüzden de gerçekte Tanrı sıfatıdır; kula verilmesi geçici bir şeydir.

Aşk öyle bir nur ağacıdır ki, dalları ezelde, kökleri de ebededir. Bu ağaç ne arşa dayanır ne de yeryüzüne, bu ağacın gövdesi de yoktur.

Biz aşkın âşıkıyız; çünkü aşk kurtuluştur.

Bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemiz.

Aşk, Tanrı sırlarının usturlabıdır.

<sup>7</sup> Age, s.39.

<sup>8</sup> Age, s.112.

<sup>9</sup> Age, s.30.

<sup>10</sup> *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler* (Haz. Kemal Eraslan), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s.120.

Aşksız yaşama ki ölmeyesin. Bari aşk yolunda öl ki, ebedî hayata kavuşasın.

Kimin aşka meyli yoksa kanatsız bir kuşa döner; eyvahlar olsun ona.

Yol gösteren kulluk namaz beş vakittir; âşıklarsa hep namazdadır.

Son ifadede, günde beş vakit kılınan namazın yol gösterici olduğu; aşıklarınsa her dem namazda oldukları söylenmektedir. Burada, namaz ile aşk birleştirilmekte, aşkın “yol göstericilik” yani “rehberlik” vasfı vurgulanmaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi, tarikat hidayet yolunda aşkı esas alır, rehber edinir. Biraz sonra, Azerbaycan sahasından Fuzulî’de aşk - rehber ilişkisini daha açık bir şekilde göreceğiz.

Alınan örneklerin de çok açık olarak gösterdiği gibi, Ahmed Yesevî ile Hz. Mevlâna’nın aşk anlayışları tamamen aynıdır. Onlarda aşk dışında aynı olan, müşterek olan daha pek çok şey vardır. Bunların tamamının veya bir kısmının ortaya konması, Ahmed Yesevî’nin Türk dünyasının ortak şahsiyeti olması dolayısıyla, Hz. Mevlâna’nın çeşitli Türk toplulukları tarafından daha kolay tanınmasına ve benimsenmesine zemin teşkil edebilecektir.

Bu tespitten sonra, muhtelif Türk topluluklarının önde gelen bazı şairleriyle Hz. Mevlâna’daki aşk anlayışını mukayeseli olarak incelemeye geçebiliriz.

**1. Azerbaycan sahası:** Azerbaycan edebiyatı denince akla ilk gelen isim, Fuzulî’dir. Biraz önce, Hz. Mevlâna’nın namaz ile aşkı birleştirmek suretiyle aşk-rehber ilişkisinden söz ettiğini görmüştük. Fuzulî, bu ilişkiyi çok daha açık bir şekilde ifade eder. Türkçe Divan’ının ilk gazelinin ilk beyti şu şekildedir:

Kad enâre’l-ışkı li’l-uşşâki minhâce’l-hüdâ

Sâlik-i râh-ı hakikat ıška eyler iktidâ

“Aşk, âşıklara hidayet yolunu aydınlatınca, hakikat yolunun yolcusu aşka uyar. (Onun gösterdiği yola gider.)”<sup>11</sup> Aşkın yıldıza benzetildiği, aşk yıldızının hidayet yolunu aydınlattığı ve bundan dolayı hakikat yolunun yolcularının aşka uyduğu, aşkın bu yolculara rehberlik ettiği söylenen beyit, Hz. Mevlâna ile Fuzulî’nin aynı şeyi farklı şekillerde ifade ettiklerini gayet açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

<sup>11</sup> Ali Nihad Tarlan, *Fuzulî Divanı Şerhi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1985, C.I, s.12-13.



Hatırlanacağı gibi Mevlâna, "Sadece aşk, sadece aşk, başka da bir işimiz yoktur." demektedir. Fuzulî ise, çok meşhur olan

İlm kesbiyle pâye-i rif'at  
Ârzû-yı muhâl imiş ancak  
Aşk imiş her ne var 'âlemde  
İlm bir kıl ü kâl imiş ancak<sup>12</sup>

şeklindeki kıt'asında, âlemde var olan şeyin sadece aşk olduğunu, gerisinin dedikodudan ibaret bulunduğunu söylemektedir. Dikkat edilirse, burada da Mevlâna ile Fuzulî'nin aynı şeyi terennüm ettiği görülecektir.

Yine Mevlâna "Aşksız yaşama ki ölmeyesin. Bari aşk yolunda öl ki, ebedî hayata kavuşasın." diyordu. Buradaki aşk, Tanrı aşkı; ölmek de maddî varlıktan, mâsivâdan sıyrılmaktır. Allah bâkî olduğu için, aşk yolunda ölen âşık da ebedî hayata kavuşmuş olacaktır. Fuzulî ise şöyle demektedir:

Işk kilki çekdi hat harf-i vücûd-ı âşıkâ  
Kim ola sâbit Hak isbâtında nefy-i mâ'adâ

"Aşk kalemi, âşığın varlığı sözü üzerine bir çizgi çekti, yani âşığın varlığını iptal etti. Tâ ki Allah'ı ispat için ondan başkasını ortadan kaldırmak hususu yerine getirilmiş olsun."<sup>13</sup> Bu beyitte, âşığın maddî varlığını yok eden şey, aşk kalemidir, yani aşktır. İkinci mısradaki geçen "isbat" ise "bekâ-bi'l-lâh" yani "Allah'ta ebedî olmak" demektir... Burada da Hz. Mevlâna ile Fuzulî'nin aynı duyguyu, aynı anlayışı terennüm ettiği gayet açıktır.

**2. Türkmenistan sahası:** Yazılı edebiyat, Türkmen sahasında oldukça geç teşekkül etmiştir. Etkileri dolayısıyla Yunus Emre, Nesimî, Fuzulî ve Nevâyî ... gibi Türk edebiyatının en büyük temsilcileri, "Türkmen Edebiyatının Tarihi"nda yer bulan isimlerdir. Pek çok Türkmen şairin aşk anlayışı da, etkisi altında kaldıkları bu şairlerin anlayışından farklı değildir. Mesela; Cihanşah Hakîki isimli on beşinci yüzyıl Türkmen şairi

Ey ki husnundur kemal-ı gudrat-ı rahmanımız

<sup>12</sup> K. Akyüz-S. Beken-S. Yüksel-M. Cumbur, *Fuzulî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, s.306.

<sup>13</sup> Ali Nihad Tarlan, age., s.17.

Gudrat-ı rahmana hayran olmayan şeytanıdır<sup>14</sup>

derken, sevgilinin güzelliğinde Allah'ın kudretinin kemalini görmekte ve Allah'ın kudretine hayran olmayan kişinin şeytanın yolunda olduğunu ifade etmektedir. Yani, maddî güzelliğe olan hayranlık, aslında ilahî güzelliğe ve ilahî kudretedir. Şair, bunu belirttiikten sonra

Dilberin yolunda ger ehlişen olgıl can pida

Terk-i can itmek bu yolda ömr-i cavıdanıdır<sup>15</sup>

diyerek, dilberin yolunda can vermenin ebedî hayata kavuşmak olduğunu söylemektedir. Dikkat edilirse, Hakıkî'nın "Bari aşk yolunda öl ki, ebedî hayata kavuşasın." diyen Mevlâna gibi düşündüğü görülecektir.

Türkmen edebiyatı dendiğinde akla gelen ilk isim, Mahtumkulu'dur. Ahmed Yesevî, Yunus Emre ve Fuzulî etkisinin açık olarak görüldüğü Mahtumkulu, "Büryane Boldum İmdi" başlıklı şiirinde, aşkı ateşe; kendisini de bu ateşe düşmüş pervaneye benzetmektedir. Pervane gibi aşk ateşinde yanmakla cisminin kebaba döndüğünü, gözyaşı döküp virane olduğunu ifade etmektedir. Bu, maddî varlıktan sıyrılmanın sembolik anlatımıdır. Şair, bu yolla ağyârdan ayrıldığını, onlara bîgâne olduğunu da ilave etmektedir. Bilindiği gibi ağyâr, tasavvufta "mâsivâ" yani Allah'ın dışındaki her şey demektir. Kısaca, Mahtumkulu aşk ateşinde yanmakla "fenâ- fi'l-lâh" makamına eriştiğini söylemektedir. Bu makamda, canın ve bedeninin yok olduğundan, aşkın asker yığıp akıl mülkünü dağıttığından, aklın talan edilip divane olduğundan söz edilmektedir. Bu şiirin iki bendi şu şekildedir:

Aşk ateşine düştüm, pervâne boldum imdi,  
Şevkin közüne köydüm, büryâne boldum imdi,  
Cismim kebaba döndü, giryâne boldum imdi,  
Genc isteyenler gelsin, virâne boldum imdi,  
Ayrıldım ağyarlardan, bîgâne boldum imdi.  
(...)  
Bir makama duş boldum, fikr onda fikre battı,  
Can onda candan boldu, essinden gidip yattı,

<sup>14</sup> *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, C.10, s.292.

<sup>15</sup> Age, s.292.

Ceset yolda yok boldu, gönül özün unuttu,  
Aşk koşunu yıgıp, akıl mülkün dağıttı,  
Talana berlip aklım, divâne boldum imdi.<sup>16</sup>

Mevlâna'nın tavsiyesi olan aşkta ölmek, biyolojik anlamda ölmek değil, "ölmeden evvel ölmek"tir. Yani, madde âleminde ve maddî varlıktan sıyrılmak demektir. Mahtumkulu'nun yukarıdaki mısralarda söylediği de, aynı şeydir. Aşkî akıl mülkünü dağıtan bir ordu olarak tasavvur etmesi de, şairin aşk anlayışının Yesevî ve Mevlâna'nın aşk anlayışıyla aynı olduğunu gösteren en kuvvetli delildir.

Önerdiğimiz çalışmadaki başlıklardan biri de, "**Dünyada Mevlâna'ya Gösterilen İlgi**" şeklinde idi. Bu da üzerinde genişçe durulması gereken konulardan biridir. Bu konuda yeterli malzeme de mevcuttur. Konuyla ilgili kitap, makale ve bildiri olarak hazırlanmış çalışmaların bir listesi çıkarılmalıdır. Mümkün olduğu takdirde, bu kısım analitik bibliyografya şeklinde de düşünülmelidir. Bütün dünyada isim yapmış bilim, sanat ve fikir adamlarının önemli çalışmalarından alıntılarla, bu bölüm zenginleştirilebilir.

"**Mevlâna ve Türk Dünyası**" adlı başka bir başlık altında da, Hz. Mevlâna'nın Türk dünyasının muhtelif sahaları üzerindeki etkilerini işleyen bütün çalışmalara yer verilmelidir. Bu çalışmalar, inceledikleri sahalarla göre sınıflandırılmalı ve ilgili bölümlerde –mümkün olursa– tam metin halinde yer almalıdır. Söz konusu çalışmaların sayısı fazla olmadığı için, bu fazla yer de kaplamayacaktır. Buna ek olarak, yukarıda sadece bir örneğini verdiğimiz (aşk) ortaklıklar, bu bölümde yer almalıdır. Mevlâna ile Balkanlar, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan... yazar ve şairlerindeki ortak olan noktalar, ilgili başlıkların altında işlenmelidir.

Yukarıda çok basit bir çerçevesi çizilen çalışma, Hz. Mevlâna ile Türk dünyasının çeşitli sahalarına mensup sanat ve fikir adamlarındaki ortaklık ve benzerliklerin tespit edilip edebî bir üslupla işlenmesiyle zenginleştirilebilir. Söz konusu çalışmanın belli başlı Türk lehçelerine aktarılması sağlanarak geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmesi mümkün hale getirilebilir. Çalışma, Hz. Mevlâna'dan yapılacak seçmelerle desteklenebilir. Popüler yazar, şair, müzisyen, ressam... gibi sanat ve fikir adamlarıyla yapılacak ortak çalışmalarla, konferans ve sema gösterileriyle bütünleştirilebilirse, bu çalışmadan beklenen sonucun alınmaması için bir sebep kalmayacaktır.

<sup>16</sup> Himmet Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.141-142.

Sonuç olarak, böyle bir çalışma ve bu çalışmayı destekleyen çeşitli faaliyetler, Hz. Mevlâna'nın hemen hemen bütün Türk dünyasında tanınması ve Türk dünyasının temel müştereklerinden biri haline getirilmesi yolunda atılmış çok önemli bir adım olacaktır.